

AUTOREFERAT NAUKOWY

Urodziłem się w Warszawie 2 marca 1944 roku. Ostatni rok okupacji przeżyłem wraz z rodziną w podwarszawskim Milanówku. Po wyzwoleniu, straciwszy wszystko w Warszawie, rodzice przenieśli się do Krakowa, gdzie ojciec Henryk objął stanowisko profesora i kierownika katedry fortepianu w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej (a późniejszej Akademii Muzycznej). Odtąd moje życie związane jest z Krakowem.

Tutaj ukończyłem Podstawową Szkołę Muzyczną, a później II Liceum im. Jana Sobieskiego. W roku 1960 rozpocząłem studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie równoległe studia socjologiczne. Oba kierunki ukończyłem w 1966 roku. Pracę magisterską z teorii państwa i prawa pisałem pod kierunkiem Prof. Marii Boruckiej-Arctowej, a pracę magisterską z metodologii nauk społecznych pod kierunkiem Prof. Kazimierza Dobrowolskiego. Obie prace zostały opublikowane w formie artykułów w „Studiach Socjologicznych” i w „Kulturze i Społeczeństwie”. Od tego momentu, czterdzieści pięć lat temu rozpocząłem pracę naukową. Początkowo na Wydziale Prawa UJ, a wkrótce potem w krakowskim Oddziale PAN, w pracowni kierowanej przez Prof. Dobrowolskiego. W cztery lata później, w wieku 26 lat obroniłem w UJ pracę doktorską, która ukazała się jako moja pierwsza książka p.t. Metoda funkcjonalna w socjologii i antropologii społecznej (Ossolineum 1971), przynosząc pierwsze nagrody naukowe (m.in. Wydziału I PAN im. Ludwika Krzywickiego). W 1972 roku wyjeżdżam w ramach programu Fulbrighta na staż naukowy do Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley, a potem Uniwersytetu Harvardzkiego. Tam piszę swoją pierwszą książkę w języku angielskim, System and Function: Toward a Theory of Society, którą udaje mi się opublikować w prestiżowym wydawnictwie nowojorskim Academic Press w roku 1974. Książka zyskuje pewien rozgłos w amerykańskim środowisku socjologicznym i zainteresowanie moją pracą i dalszą karierą wyraża jeden z najwybitniejszych socjologów XX wieku Robert K. Merton, który od tego momentu staje się moim naukowym mistrzem, mentorem, a później długoletnim przyjacielem. W 1986 roku opublikowałem w USA (Macmillan Publishers) jedyną jak dotąd w literaturze pełną biografię intelektualną Mertona, a w 1996 roku jednotomową antologię jego najważniejszych prac (Chicago University Press). W Berkeley nawiązuję też przyjaźń z późniejszym czołowym teoretykiem amerykańskim Jeffreyem C. Alexandrem, która trwa do dziś i owocuje wspólnymi pracami, w tym książką z roku 1990 Rethinking Progress (Boston, Unwin and Hyman), zbiorową pracą z roku 2004 Cultural Trauma and Collective Identity (Berkeley, California University Press), oraz tomem z roku 2011 Iconic Power. Wkrótce po powrocie ze stażu w USA uzyskuję w wieku 30 lat habilitację w Uniwersytecie Jagiellońskim w oparciu o książkę Teoria i wyjaśnienie: z metodologicznych problemów socjologii (Warszawa 1974: PWN). Recenzentami są czołowi polscy socjologowie tamtego czasu Stefan Nowak i Klemens Szaniawski. W roku 1974 rozpoczynam pracę w Uniwersytecie Jagiellońskim na stanowisku docenta i obejmuję zakład, którym kieruje do dziś (początkowo pod nazwą „Zakład Socjologii Ogólnej i Metodologii Socjologii”, a od roku 1980 „Zakład Socjologii Teoretycznej”). W tym wczesnym okresie twórczości tematyka moich książek (a także licznych artykułów publikowanych w Polsce i za granicą) dotyczy filozofii i metodologii

nauk społecznych: samych podstaw dyscypliny, w której pracuję. W tym okresie postanawiam też pisać głównie w języku angielskim, co otwiera drogę do międzynarodowego środowiska naukowego.

Równoległe z pracą w UJ, od tego momentu przez 15 lat z rzędu wyjeżdżam na kilkumiesięczne (na ogół jednosemestralne lub letnie) wykłady do USA, początkowo przez 5 lat na zaproszenie Roberta Mertona do Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku, a następnie przez 10 lat na zaproszenie Jeffreya Alexandra do Uniwersytetu Kalifornijskiego w Los Angeles. Jestem też zapraszany na wykłady gościnne, odczyty i konferencje do wielu innych krajów (m.in. Australii, Argentyny, Kanady, Meksyku i wielu ośrodków we Włoszech, Austrii, Niemczech, Norwegii, Szwecji, Rosji i Wielkiej Brytanii). Rozpaczynam też działalność w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Socjologicznym (ISA): od 1970 roku uczestniczę jako referent w prawie wszystkich Światowych Kongresach Socjologicznych, w roku 1979 zostaję współzałożycielem i pierwszym przewodniczącym Komitetu Teorii w ISA, od roku 1994 wchodzę do Komitetu Wykonawczego organizacji, w 1998 roku zostaję wybrany wiceprezydentem, a w 2002 roku na Kongresie w Brisbane Prezydentem ISA (jako drugi Polak w historii, po Janie Szczepańskim w roku 1966). Moja działalność w ISA po upływie kadencji Prezydenta trwa nadal. Jestem konsultantem Komitetu Programowego organizacji, organizuję sesje i sympozja na Światowym Kongresie ISA w roku 2010, oraz na Światowym Forum ISA w Buenos Aires w roku 2012. W ten sposób w ciałach wykonawczych największej międzynarodowej organizacji socjologów uczestniczę z wyboru już przez 30 lat. W tym drugim okresie twórczości tematyka moich prac zwraca się w kierunku historii socjologii, a moim szczególnym zainteresowaniem cieszy się teoria Karola Marksa. W dziele samego Marksa (w odróżnieniu od prac późniejszych „marksistów”) poszukuję ważnych sugestii i intuicji dotyczących kanonu pytań badawczych socjologii XIX wieku. Syntetyczna monografia na temat metodologicznych aspektów prac klasyków socjologii: Comte’a, Spencera, Webera, Durkheima i innych, z ukazaniem na ich tle odrębności Marksa ukazuje się w 1979 roku p.t. Sociological Dilemmas: Toward Dialectic Sociology (New York: Academic Press) i stanowi podstawę uzyskania przeze mnie w roku 1980, w wielu 36 lat tytułu profesora nadzwyczajnego (wówczas istniały dwa tytuły „belwederskie”). Drugi tytuł profesora zwyczajnego otrzymuje w roku 1987. Wydarzenia roku 1980 kierują moje zainteresowania w stronę teorii ruchów społecznych, radykalnych zmian społecznych i rewolucji. Na słynnym zjeździe polskich socjologów w Poznaniu w tymże roku przedstawiam referat p.t. „Dynamika ruchu odnowy w świetle teorii zachowania zbiorowego”, który zyskuje znaczny rezonans w środowisku, a zaraz po wprowadzeniu stanu wojennego, w pracy zbiorowej w USA wydaję artykuł p.t. „The social functions of defeat” („Społeczne funkcje klęski”), gdzie dowodzę, że stłumienie ruchu Solidarności, jest dla reżimu krokiem samobójczym, który doprowadzi tylko do rewitalizacji opozycji demokratycznej w niedalekiej przyszłości. W 1984 roku wyjeżdżam na stypendium American Council of Learned Societies do USA, aby w Uniwersytecie Ann Arbor w Michigan studiować teorie ruchów społecznych wśród takich czołowych autorytetów w tej dziedzinie jak Charles Tilly, Meyer Zald, Ted Gurr, Aldon Morris i inni. Podczas pobytu w USA prowadzę też kwerendę w prywatnym archiwum Roberta Mertona w Nowym Jorku i piszę pierwszą w literaturze światowej monografię na temat tego uczonego Robert K. Merton: An Intellectual Profile (New York 1986: St.Martin’s Press i Londyn 1987: Macmillan). Książka ta jest podstawą uzyskania tytułu profesora zwyczajnego w roku 1987. W dziesięć lat później redaguję także zbiór najważniejszych prac mojego amerykańskiego mistrza naukowego p.t. Robert K. Merton on Social Structure and Science), Chicago University Press 1996).

Przełom roku 1989 i upadek komunizmu, kierują moją uwagę w stronę teorii rewolucji, zwłaszcza dokonywanej w wyniku oddolnej masowej mobilizacji obywatelskiej, oraz procesów kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego. Uogólnienie teoretyczne tej problematyki podejmuję w książce Society in Action: the Theory of Social Becoming, (Cambridge 1991: Polity Press), gdzie wprowadzam pojęcie „stawania się społeczeństwa”, centralne dla moich późniejszych prac teoretycznych. W dwa lata później swoją teorię stawania się społeczeństwa rzucam na tło krytycznej analizy klasycznych teorii zmian społecznych w książce The Sociology of Social Change (Oxford 1993: Blackwell), napisanej w Szwedzkim Kolegium Badań Zaawansowanych (SCASSS) w Uppsali. Tom ten ukazuje się następnie w tłumaczeniach na język hiszpański (2 wydania), portugalski, rosyjski (2 wydania), indonezyjski (2 wydania), japoński, chiński i wreszcie w 2005 roku – polski. Książka ta zyskuje mi widoczność już nie tylko w kręgu anglosaskim, ale w szerokiej skali międzynarodowej. Efektem jest uzyskanie w 1995 roku prestiżowej New Europe Prize, przyznawanej przez 6 Instytutów Badań Zaawansowanych z Europy i Stanów Zjednoczonych. Nagroda wręczana w Uppsali przez siostrę króla ma zwyczajową nazwę „małego Nobla”. Kolejny sukces to członkostwo dwóch zagranicznych Akademii Nauk, od roku 1990 Academia Europaea w Londynie, a od roku 1996 American Academy of Arts and Sciences w Cambridge (Massachusetts). Również w Polsce moje osiągnięcia znajdują uznanie w wyborze na członka korespondenta PAN w roku 1994, a następnie na członka rzeczywistego PAN w roku 2002 (jednego z obecnie tylko czterech socjologów, członków tej elitarniej korporacji). W roku 1990 zostaję też wybrany członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności (PAU), a od roku 1992 jestem członkiem czynnym Akademii. Otrzymuję również po raz pierwszy Nagrodę Prezesa Rady Ministrów za wybitne osiągnięcie naukowe.

Proces transformacji post-komunistycznej jest dla mnie fascynującym laboratorium dla testowania koncepcji stawania się społeczeństwa. Kieruję uwagę w stronę kulturowego i mentalnego czynnika zmian, jak to określam w pierwszym szeroko cytowanym artykule - ku „Intangibles and imponderables of postcommunist transition”, wprowadzam też do międzynarodowego obiegu pojęcie „civilizational incompetence” dla opisanego relikwitu „Homo Sovieticus” w krajach już nominalnie demokratycznych. Publikuję serię artykułów na te tematy w czasopiśmie i pracach zbiorowych w Polsce i za granicą, a teoretycznym uogólnieniem staje się książka z 1999 roku Trust: a Sociological Theory (Cambridge University Press), którą pisze podczas pobytu w berlińskim Wissenschaftskolleg (kilka lat później książka ukazuje się po chińsku, w 2007 roku w poszerzonym wydaniu polskim, a w 2011 roku – po rosyjsku). Książka ta zostaje w 1999 roku wyróżniona drugą już Nagrodą Prezesa Rady Ministrów. Podczas stażu naukowego (Fellowship) w słynnym Center for Advanced Study w Stanfordzie powstają fundamenty mojej teorii traumy kulturowej, jako koncepcji wyjaśniającej bariery i dylematy transformacji postkomunistycznej. Zarys teorii wydany zostaje w Polsce p.t. Trauma wielkiej zmiany (Warszawa 2000, Instytut Studiów Politycznych PAN), a następnie w książce zbiorowej Cultural Trauma and Collective Identity (Berkeley 2004). Na ten temat prowadzę też przez trzy lata seminarium w College of Europe w Brugii, a także czterokrotnie w Center for Baltic and East European Studies w Sztokholmie, Szkole Nauk Społecznych IFiS PAN w Warszawie i w Uniwersytecie Jagiellońskim. Koncepcja traumy zostaje podjęta i mocno potwierdzona w badaniach empirycznych w Estonii, Słowenii, na Litwie, w Rosji i w Polsce (np. w książkach: Aili Areelaid-Tart, Cultural Trauma and Life Stories, Helsinki 2006; Lucjana Kocika, Trauma i eurosceptycyzm polskiej wsi, Kraków 2007, wyd. Universitas, czy Piotra Długosza Trauma wielkiej zmiany na Podkarpaciu, Kraków 2008, wyd. Nomos). Zbiór artykułów polskich autorów na temat kulturowych aspektów transformacji wydaję pod moją redakcją w tomie p.t. Imponderabilia wielkiej zmiany (Warszawa 1999; PWN). Zapis debaty jaką przeprowadziłem ze znanym

polskim ekonomistą, członkiem korespondentem PAN Prof. Andrzejem Koźmiński publikuję w książce: Rozmowa o wielkiej przemianie, (Warszawa 2004; WSPiZ).

Ten trzeci okres w twórczości naukowej przynosi mi sześciokrotnie nagrodę Ministra Edukacji Narodowej, a za granicą Nagrodę im. Pitirima Sorokina, oraz honorowy doktorat Państwowego Uniwersytetu Nauk Społecznych w Moskwie.

Po ponad dwudziestu latach pisania i publikowania głównie w języku angielskim podejmuję w języku polskim syntezę mojej wizji socjologii jako nauki, w tomie Socjologia: analiza społeczeństwa (Kraków 2002: Znak), który staje się krajowym bestsellerem (ponad 50 tysięcy sprzedanych egzemplarzy). Ukazuje się także w dwóch kolejnych wydaniach w języku rosyjskim. W roku 2012 ukaże się nowe wydanie podręcznika wzbogacone o 3 rozdziały i ponad 200 wykonanych przeze mnie fotografii. W tym samym wydawnictwie publikuję w roku 2005 polską wersję podręcznika Socjologia zmian społecznych. Łącznie z opublikowanym w tym samym roku (wspólnie z M. Kucią) zbiorem tłumaczonych artykułów p.t. Socjologia: lektury (Znak 2005). oraz kolejnym zbiorem (opracowanym wspólnie z Małgorzatą Bogunią-Borowską) p.t. Socjologia codzienności (Znak 2008), za który otrzymuję po raz siódmy nagrodę Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego – książki te stają się kanonem w nauczaniu socjologii na wielu polskich uczelniach. Całościowy system socjologii zawarty w Socjologii: analizie społeczeństwa i Socjologii zmian społecznych zostaje wyróżniony w roku 2006 najwyższą polską nagrodą naukową Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej. Podjęmę też funkcję redaktora naukowego publikowanej w wydawnictwie Scholar serii podręczników do poszczególnych subdyscyplin socjologii, w której ukazało się już 7 tomów (Henryka Domańskiego, Krzysztofa Gorlacha, Bohdana Jałowieckiego i Marka Szczepańskiego, Edmunda Wnuka-Lipińskiego, Mariana Golki, Grzegorza Lisowskiego, Krzysztofa Frysztackiego). Skoro mowa o osiągnięciach dydaktycznych, to wspomnieć trzeba o dwudziestu czterech doktoratach, w których pełniłem rolę promotora (pięciu z moich uczniów – dwóch niestety już zmarłych – uzyskało tytuły profesorskie w uczelniach w kraju, a jeden w Uniwersytecie Harvardzkim). Od roku 2003 podejmuję też wykłady i jestem jednym z współorganizatorów nowej uczelni humanistycznej w Krakowie, Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. J. Tischnera, w której – równoległe z UJ, pracuję do dziś.

W latach 2005-2007 odpowiadając na sytuację społeczno-polityczną w kraju i gwałtownie pogłębiający się kryzys zaufania publicznego piszę dla czytelnika polskiego nową, podwójnie poszerzoną i wzbogaconą o liczne materiały wersję swoich wieloletnich przemyśleń i badań na temat zaufania, która ukazuje się we wrześniu 2007 p.t. Zaufanie: fundament społeczeństwa, nakładem wydawnictwa Znak. Równocześnie w tym okresie podejmuję żywą działalność publicystyczną poświęconą obronie idei społeczeństwa obywatelskiego i standardów demokratycznych przed ujawniającymi się coraz wyraźniej tendencjami centralistycznymi i antydemokratycznymi (kilkanaście artykułów i wywiadów prasowych w Polityce, Gazecie Wyborczej, Rzeczpospolitej, Dzienniku, Życiu Warszawy, Dzienniku Polskim, Gazecie Krakowskiej, Głosie Olsztyńskim, Dzienniku Bałtyckim itd., oraz wystąpienia telewizyjne i radiowe i ponad 15 odczytów w różnych ośrodkach w kraju). Książka o zaufaniu, która ukazała się w miesiącu kryzysu rządowego i parlamentarnego, tuż przed wyborami 21.X.2007 wywołała rezonans nie tylko w środowiskach naukowych, ale i politycznych, a kwestia odbudowy zaufania stała się jednym z czołowych tematów w programie nowej ekipy rządowej. W roku 2011 książka ukazała się w Rosji (wydawnictwo Universitas w Moskwie). Uzyskała nagrodę „Książki miesiąca” oraz nagrodę Towarzystwa Ubezpieczeniowego Allianz w dziedzinie „Nauka”. (W roku 2010 otrzymuję ponadto Grand Prix Towarzystwa Allianz jako „uczony dziesięciolecia”). O uznaniu mojego dorobku w

dziedzinie problematyki zaufania może także świadczyć zaproszenie do opracowania hasła „Zaufanie” w pięciu najnowszych międzynarodowych encyklopediach socjologicznych

Obecnie przygotowuję na zamówienie wydawcy amerykańskiego Paradigm Press (Boulder, Colorado) książkę p.t. Visual Imagination: Photography in the Study of Everyday Life, która będzie rozbudowaną wersją opublikowanej w Polsce książki Socjologia wizualna: fotografia jako metoda badawcza (Warszawa 2005: PWN), wydanej już także w tłumaczeniu rosyjskim (Moskwa 2007: wyd. Logos), czeskim oraz węgierskim. W lutym 2012 w wydawnictwie Znak ukaze się antologia z tego zakresu zredagowana wspólnie z Małgorzatą Bogunią-Borowska, pt. Fotospołeczeństwo: teksty z socjologii wizualnej. Równolegle przygotowuję monografię p.t. Przestrzeń międzyludzka, w której rozszerzam problematykę więzi społecznych i kapitału społecznego podjętą już w pracach o zaufaniu na inne typy więzi moralnych: lojalność, solidarność i wzajemność. Problemy socjologicznej teorii życia codziennego, socjologii więzi społecznych oraz socjologii wizualnej to nowy kierunek badawczy, który zamierzam rozwijać przez najbliższe lata. Jeżeli los pozwoli na dopełnienie mojego programu naukowego, to powstanie w ten sposób autorskie, syntetyczne ujęcie całokształtu podstawowych, teoretycznych problemów socjologii, od poziomu makro do poziomu mikro, z akcentem na nierozdzielne powiązanie obu tych płaszczyzn.

Mój dorobek publikowany zamyka się liczbą 30 książek, w tym 13 książek autorskich, 17 współautorskich i redagowanych, oraz niemal 200 artykułów naukowych. Ukazało się także 15 tłumaczeń moich książek na języki obce. Moje publikacje ukazały się w 14 językach. O ile mi wiadomo jestem najczęściej cytowanym spośród współczesnych polskich socjologów. Według analizy naukometrycznej moje prace cytowane były 4816 razy, a h-index wynosi 30.

W roku 2006 w czterdziestolecie pracy badawczej otrzymałem Medal Merentibus, najwyższe odznaczenia Uniwersytetu Jagiellońskiego – głównego miejsca mojej pracy przez cały okres działalności zawodowej, a uczniowie i koledzy ofiarowali mi obszerną księgę pamiątkową pt. Stawanie się społeczeństwa, (Wydawnictwo Universitas, stron 650), nawiązującą tytułem do głównej idei mojej pracy teoretycznej.

Jestem odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Złotym Krzyżem Zasługi, Złotym Medalem za Długoletnią Służbę, oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Kraków, 2012

Piotr Sztompka